

‘De lucht zat vol nieuwe geluiden’

Beter lezen in drie stappen

‘De hemel stond vol sterren en de maan hing als een slapend bootje tegen de bergtoppen aan. Er werd gezongen in het kamp en er werden grapjes gemaakt. De lucht zat vol nieuwe geluiden. Krekels, mugjes, een uil en het gelach van soldaten, dat was allemaal lang niet te horen geweest.’

TEKST MARIE-JOSÉ KLAVER EN YRA VAN DIJK

Deze zinnen komen uit het spannende en ontroerende kinderboek *Soldaat Wojtek* (2008) van Bibi Dumon Tak. Het is het soort rijke verhaal dat ieder kind wel wil horen of lezen, over een beer die soldaten afleiding en troost biedt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het is spannend en informatief, de stijl van Dumon Tak breidt de talige wereld van de leerling uit, door de grappige vergelijkingen bijvoorbeeld en het beren-perspectief. Hopelijk maken veel leerlingen kennis met het boek, nu het onlangs als Vroege Lijster (2022) voor het voortgezet onderwijs is verschenen voor maar € 5,50. Maar welke leerlingen? We vinden het verontrustend dat dit boek,

geschreven voor tienjarigen, nu voor de onderbouw van de middelbare school, twaalf- tot vijftienjarigen dus, op de markt is gebracht. Hoeveel basisschoolleerkrachten zullen het nu toch durven bestellen? Want ook daar leest men onder het niveau: in groep 8 wat ooit voor groep 6 was bedoeld, en in groep 6 worden groep 4-boeken gelezen. Uit angst de leerlingen af te schrikken met een ‘moeilijk’ boek, zetten veel leerkrachten te laag in. Dat leidt tot talige en vooral inhoudelijke verveling bij de leerlingen, en dat is natuurlijk slecht voor de leesmotivatie. Wie leest er nu graag een te kinderachtig boek?

LEESONDERWIJS VERBETEREN

De heruitgave van *Soldaat Wojtek* illustreert hoe het leesniveau van Nederlandse kinderen achteruit is gegaan, en hoe snel die daling een neerwaartse spiraal wordt. Ook de cijfers van

Het lezen van goed opgebouwde verhalen vergroot de leesvaardigheid en levert inzicht in tekststructuren op

de Inspectie van het Onderwijs en de internationale leesonderzoeken PIRLS en PISA tonen dat aan. Die zijn inmiddels zo bekend dat we daar niet meer op in hoeven te gaan, liever doen we een concreet voorstel om het lezen op school in drie stappen te verbeteren. Wij pakken dat aan door fictie als bron van leesvaardigheid, culturele geletterdheid en van burgerschap serieus te nemen (Jerrim & Moss, 2019).

WAAROM BETER LEZEN LOONT

Op niveau gekozen fictie kan bijdragen aan een betere leesontwikkeling en daarmee gaan ook de zaakvakken en zelfs het rekenen snel vooruit. Het lezen van goed opgebouwde, spannende, ontroerende en fantastische verhalen in een oplopende lijn vergroot niet alleen de leesvaardigheid en de woordenschat, maar levert ook inzicht in tekststructuren op. We leven in een digitale beeldcultuur, maar geschreven taal is in het middelbaar en hoger onderwijs en de latere beroepspraktijk nog steeds dominant. Leerlingen daar niet grondig op voorbereiden, is een vorm van verwaarlozing. Beter lezen is ook kennismaken met cultureel erfgoed en dus een vorm van

burgerschap. Denk aan verhalen over het koloniale verleden, de watersnoodramp en de Tweede Wereldoorlog, en het lezen van sprookjes en hervertellingen van klassieke teksten als *Reinaert de vos*. De diverse, multi-culturele samenleving is opgebouwd uit verschillende verhalen over heden en verleden. Leerlingen moeten leren zich daartoe te verhouden. Jeugdliteratuur biedt een eindeloze reeks vensters op de wereld die tonen hoe ontroerende of bewonderenswaardige personages moed tonen, verraad plegen, tot inkeer komen, anderen helpen, moeten vluchten, trauma's oplopen en weer genezen, voor morele dilemma's geplaatst worden, keuzes maken, kortom een plaats in de wereld innemen en worstelen met vrijheid en verantwoordelijkheid. Hoe pak je het aan om ieder kind daar kennis mee te laten maken?

STAP 1: EEN DOORLOPENDE LEESLIJN

De eerste stap die een schoolteam kan zetten, is een leesprogramma opstellen van een oplopend niveau. Want wat je leest doet ertoe. Zowel het verhaal en de taal van een boek als het tekstniveau hebben invloed op de lezer en op leesmotivatie. In Nederland maken veel

leerlingen nauwelijks een leesontwikkeling door in het onderwijs. Tot en met havo 4 en vwo 4 raden ze elkaar *Het leven van een loser* en *Oorlogswinter* aan (Dera & Van Doeselaar, 2022). Een leesprogramma met een opbouw biedt de leerkracht in het basisonderwijs steun bij het stapsgewijs ontwikkelen van leesvaardigheid, leesvoldoening, tekstbegrip, literaire competentie en culturele geletterdheid. Denk bijvoorbeeld aan een klas die *De boze heks* van Hanna Kraan hoort voorlezen in groep 1/2,

De kleine kapitein van Paul

Biegel in groep 3/4, zelf

Bob Popcorn van

Maranke Rinck en

Zondag, maandag,

sterrendag van

Anna Woltz in

groep 3/4, en een

tekst als *Soldaat*

Wojtek in 5/6 leest,

en zo via *De duik*

van Sjoerd Kuiper

in groep 7 toe is aan

De brief voor de koning

van Tonke Dragt

in groep 8.

Een
leesprogramma
met een opbouw
biedt steun voor de
leerkracht

Niet iedere leerkracht weet dergelijke rijke en geschikte boeken goed te kiezen en te vinden. Wat kinderen nu in de klas lezen, hangt veelal

af van een leesconsulent, de Bibliotheek op school, of aanbiedingen van uitgevers. De gekozen titels zijn bovendien vaak gericht op 'leesplezier' en niet op leesvoldoening, waarbij lezen prettig is, omdat je er wijzer van wordt. Van leesconsumptie, het snelle *bingen* van te simpele teksten, wordt de leesvaardigheid niet beter, toont recent onderzoek naar vrij lezen (Merke et al., 2022) en de Bibliotheek op school (Van der Sande et al., 2019) aan. Omdat zulke 'leesconsumptie' leidend is in het fictie-onderwijs bevatten de school- en openbare bibliotheken vaak een overschot aan boeken met arme taal, flauwe grappen, paginavullende tekeningen en schrale verhalen. Bekende reeksen als *De waanzinnige boomhut* ontberen zelfs een verhaalstructuur en dragen weinig tot niets bij aan het tekstbegrip, de leesontwikkeling en de culturele geletterdheid van leerlingen. Daarom zijn die boeken wat ons betreft thuislectuur, die niet thuishoort in de klas.

STAP 2: LEZEN IN DE KLAS

De tweede stap is een goede didactiek. Hoe lees je rijke jeugdliteratuur en hoe maak je van leerlingen zelfstandige en nieuwsgierige lezers? Zomaar vrij lezen werkt niet, zo blijkt uit onderzoek over lezen op school. Wat in ieder geval wel werkt, is voorlezen (Ros et al., 2021). Daarvoor zijn juist de oude en nieuwe klassie-

kers uit de Nederlandse en internationale jeugdliteratuur zoals *De kleine kapitein* van Paul Biegel of *Lampje* van Annet Schaap geschikt, boeken die doorgaans in zeer rijke taal zijn geschreven. Wat nog meer bijdraagt aan de taal- en verhaalontwikkeling van kinderen, is tijdens het voorlezen wijzen op beeldspraak en vergelijkingen ('Fiona heeft de ijzige schoonheid van een ijsberg, maar in tegenstelling tot de ijsberg zit bij haar helemaal niets onder de oppervlakte.'), taalspel als alliteraties ('het eiland van Groot en

Een goede leesdidactiek neemt alle kinderen mee

Groei, 'het land van Waan en Wijs') en tautologieën ('de heer van Schrik en Vreze') en verbanden tussen verhalen, zoals de verwijzingen naar Andersens sprookje 'De kleine zeemeermin' in *Lampje*. Of brengt de leerkracht de lezers ook in aanraking met andere teksten waarin gevaren getrotseerd moeten worden, zoals het vluchtverhaal *Misjka* van Edward van de Vendel en Anoush Elman over een jong Afghaans meisje dat een wit dwergkonijn krijgt zodra het gezin een verblijfsvergunning en een woning krijgt.

Een goede leesdidactiek neemt alle leerlingen mee. Zoals Smits en Van Koeven laten zien in hun uitstekende methode *Focus op begrip* (2022), is het zaak de zwakste lezers zo te ondersteunen dat ook zij het verhaal begrijpen. Dat kan bijvoorbeeld door ze het van tevoren thuis te laten luisteren of ze vooraf een samenvatting te vertellen. Zo blijft niemand achter en profiteert iedereen van de opwaartse spiraal.

De leesdidactiek van fictie moet bestaan uit het stapsgewijs leren begrijpen, analyseren en interpreteren van verhalen. Dat kan aan de hand van concrete vragen die de leerkracht stelt, vragen van leerlingen zelf, gesprekken en schrijfopdrachten.

Een gesprek over fictie in het onderwijs moet steeds de drie basisstappen van *close reading* kennen (wat, hoe en waarom), in welke volgorde dan ook, en vaak al tijdens het leesproces.

1. **Snapt iedereen wat er stond, wat er gebeurde?** Wat is de eerste reactie van de leerlingen op het verhaal?
2. **Van daaruit een gesprek over het hoe (de vorm): op welke plek vonden ze het het spannendst of het zieligst?** Kan iemand nog een mooie zin aanwijzen? Wie kijkt er naar wie en in wier hoofd zitten we? Kennen ze nog meer teksten uit dit genre? Lijken die erop en waarom? Welke verwachtingen worden daardoor gewekt?
3. **Dan is het tijd voor interpretatie en context: wat is de betekenis van dit verhaal?** Aan welke andere verhalen deed het ze bijvoorbeeld denken? Welke oorlog zou dat bijvoorbeeld zijn geweest, waar beersoldaat Wojtek in vocht? Zo leren kinderen tekstuele effecten en culturele verbanden herkennen, en lezen met

denken te verbinden. Chambers (2012) biedt daar in *Leespraat* bijvoorbeeld een goede ingang toe, omdat hij ook ingaat op de relatie tussen vorm en inhoud van verhalen. Het samen discussiëren over een boek draagt volgens Chambers bovendien bij aan burgerschap: 'Een door een groep gelezen tekst blijkt altijd complexer en rijker dan welke individuele lezing ook. Dat balanceren tussen individu en gemeenschap is tekenend voor de werkelijk egalitaire en democratische samenleving.'

Wijs op
beeldspraak en
vergelijkingen

STAP 3: BETER LITERATUURONDERWIJS VOOR LEERKRACHTEN

Om het niveau van het leesonderwijs met een doorlopende leeslijn te kunnen verhogen, dienen vrijwel alle scholen, inclusief de pabo's en tweedegraadslerarenopleidingen Nederlands, Engels, Duits, Frans en Spaans, hun jeugdliteratuurcurriculum ook te verbeteren. Door veeleisende tweedegraadslerarenopleidingen weten nieuwe docenten Nederlands en moderne vreemde talen beter met welke boeken ze hun leerlingen in het vmbo, havo en vwo kunnen uitdagen en laten groeien. En die leerlingen worden op hun beurt belezen ouders en leerkrachten.

Het klinkt heel idealistisch, maar het kan wel. Als we vandaag beginnen, bijvoorbeeld met *Soldaat Wojtek* in groep 6, waar het thuishoort.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.jsw.nl/artikelen

MARIE-JOSÉ KLAVER
(mjklaver@gmail.com) is
jeugdliteratuurspecialist
en docent Nederlands

YRA VAN DIJK
(y.van.dijk@hum.
leidenuniv.nl) is modern
letterkundige, leraren-
opleider en gasthoogle-
raar van het Leiden
University Centre for
the Arts in Society

Blijf op de hoogte van de ontwikkelingen in het basisonderwijs

Neem een (online) abonnement op JSW

- + Sinds 1913 een begrip
- + Praktische artikelen en opiniestukken
- + Interviews met onderwijsdeskundigen

Meer weten?

Ga naar jsw.nl of bel 088-2266692